

IRENEUSZ KRAŚ

POLSKIE ROZWIĄZANIA W ZAKRESIE REZERW OBOWIĄZKOWYCH BANKÓW

1. WSTĘP

Polityka pieniężna prowadzona przez bank centralny jest jednym z czynników wpływających na warunki działalności bankowej. Podstawowym celem tej polityki jest kontrola podaży pieniądza w obiegu. Do najważniejszych narzędzi, za których pomocą bank centralny może oddziaływać na ilość pieniądza w obiegu, zaliczamy:

- 1) stopę rezerw obowiązkowych,
- 2) stopę redyskontową,
- 3) operacje otwartego rynku¹.

2. ZAŁOŻENIA REZERW OBOWIĄZKOWYCH BANKÓW

Rezerwa obowiązkowa po raz pierwszy została zastosowana w Stanach Zjednoczonych w 1933 r., a w Wielkiej Brytanii w 1946 r. Stopa rezerw obowiązkowych jest to minimalny stosunek rezerw w gotówce w kasie banku i rezerw w banku centralnym do ogólnej sumy wkładów zgromadzonych w banku. Rezerwa obowiązkowa jest nieoprocentowana. Oznacza to, że banki komercyjne, oddając swoje pieniądze do depozytu w banku centralnym, nie otrzymują żadnych odsetek. Należy więc stwierdzić, że rezerwa obowiązkowa jest formą podatku, który bankowi centralnemu płać banki komercyjne. Banki komercyjne muszą utrzymywać rezerwę obowiązkową nie mniejszą, niż ustalił bank centralny. W przypadku nieodprowadzania rezerwy obowiązkowej banki komercyjne muszą płać odsetki.

¹ *Elementarne zagadnienia ekonomii*, R. Milewski red., Warszawa 1999, s. 350.

Wprowadzając rezerwę obowiązkową, kierowano się dwoma podstawowymi względami. Pierwszy z nich dotyczył zapewnienia wypłacalności banków komercyjnych, natomiast drugi to oddziaływanie banku centralnego na zdolność kredytową banków, a tym samym na wielkość pieniądza w obiegu. W obecnym czasie mniejszą rolę odgrywa postulat dotyczący zapewnienia wypłacalności banków komercyjnych, a coraz bardziej znaczącą rolę ma postulat drugi.

3. POLSKIE DOKUMENTY REGULUJĄCE REZERWY OBOWIĄZKOWE BANKÓW

Rezerwę obowiązkową w Polsce zaczęto stosować od 1989 r. na podstawie zapisu w Ustawie o Narodowym Banku Polskim, rozdział 6². Jest ona najbardziej powszechnym narzędziem oddziaływania banku centralnego na system bankowy, stosowanym również w krajach Unii Europejskiej.

Obecnie w Polsce problematyka rezerw obowiązkowych jest uregulowana przez Ustawę o Narodowym Banku Polskim z 1997 r.³. Natomiast zgodnie z wymienioną wyżej ustawą Zarząd NBP ustala zasady i tryb naliczania i utrzymywania rezerw obowiązkowych, w tym rodzaje rachunków bankowych, których nie dotyczy obowiązek utrzymywania rezerw, a ponadto może określić wysokość zapasu gotówki w złotych, którego utrzymanie w kasach bankowych będzie równoznaczne z utrzymaniem rezerw w NBP. W celu realizacji tych zasad Zarząd NBP wydaje stosowne uchwały. Obecne zasady i tryb naliczania i utrzymywania przez banki rezerwy obowiązkowej określa Uchwała nr 64/2001 z 21 grudnia 2001 r.⁴ i Uchwała 24/2003 z 21 sierpnia 2003 r.⁵ Zarządu Narodowego Banku Polskiego. Natomiast stopa rezerwy obowiązkowej jest określona w Uchwale nr 20/2001 Rady Polityki Pieniężnej z 19 grudnia 2001 r.⁶.

4. ZASADY I TRYB NALICZANIA PRZEZ BANKI REZERWY OBOWIĄZKOWEJ

Rezerwę obowiązkową banków stanowi wyrażona w złotych część środków pieniężnych w złotych i walutach obcych zgromadzonych na rachunkach bankowych, środków uzyskanych ze sprzedaży papierów wartościowych oraz innych środków przyjętych przez bank podlegających zwrotowi, z wyjątkiem środków przyjętych od innego banku krajowego, a także środków przyjętych od banku

² Ustawa o NBP z 31 stycznia 1989 r. (Dz. U. nr 4, poz. 22)

³ Ustawa o NBP z 29 sierpnia 1997 r. (Dz. U. nr 140, poz. 938)

⁴ Dz. Urz. NBP nr 23 z 27 grudnia 2001 r., poz. 50.

⁵ Dz. Urz. NBP nr 14 z 28 sierpnia 2003 r., poz. 22.

⁶ Dz. Urz. NBP nr 23 z 27 grudnia 2001 r., poz. 48.

zagranicznego na podstawie umów zawartych przed dniem wejścia w życie ustawy lub środków pozyskanych z zagranicy na co najmniej dwa lata.

Podstawę naliczania rezerwy obowiązkowej za dany miesiąc stanowi średnia arytmetyczna stanów środków na koniec każdego dnia miesiąca. Do 31 stycznia 1999 r. banki mogły przyjmować za podstawę naliczania rezerwy obowiązkowej średnią arytmetyczną stanów środków na koniec pierwszej i drugiej dekady oraz na ostatni dzień miesiąca, za który nalicza się rezerwę. Rozwiązanie to było dla banków korzystniejsze niż przepisy obowiązujące obecnie. Jeszcze wcześniej banki naliczały rezerwę obowiązkową, przyjmując jako podstawę stan depozytów na koniec miesiąca⁷.

Rezerwa obowiązkowa jest odprowadzana przez banki komercyjne na rachunek NBP. Natomiast banki spółdzielcze utrzymują rezerwę obowiązkową w banku, z którym są zrzeszone. Bank zrzeszający utrzymuje rezerwę obowiązkową zrzeszonych z nim banków spółdzielczych na swoim rachunku w NBP w kwocie odpowiadającej sumie rezerw obowiązkowych zrzeszonych banków spółdzielczych i własnej rezerwy obowiązkowej.

Kwota rezerwy obowiązkowej nie podlega oprocentowaniu, czyli w strukturze aktywów banku komercyjnego należy do aktywów niedochodowych. Przed wejściem w życie przepisów Ustawy o NBP z 29 sierpnia 1997 r. część rezerwy była oprocentowana według stawki równej co najmniej połowie stopy redyskonta, jednakże oprocentowanie to nie było przekazywane bankom, ale Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Rozwiązanie takie było sprzeczne z zasadami prawa budżetowego oraz funkcją rezerw obowiązkowych⁸.

Banki, których działalność została zawieszona, utrzymują rezerwę obowiązkową do dnia poprzedzającego dzień wydania postanowienia o ich upadłości bądź decyzji o likwidacji.

W momencie, gdy faktyczna kwota rezerwy jest niższa od kwoty rezerwy podlegającej utrzymaniu, banki uiszczają na rzecz NBP odsetki od kwoty stanowiącej różnicę między kwotą, która podlega utrzymaniu na rachunkach, a kwotą faktycznie na tych rachunkach utrzymywaną. Jako faktyczną kwotę rezerwy za okres jej utrzymywania przyjmuje się średnią arytmetyczną ze stanów środków na rachunku bieżącym bądź rachunku rezerwy obowiązkowej. Odsetki są naliczane przez NBP w odniesieniu do banków, których rachunki bieżące bądź rachunki rezerwy obowiązkowej prowadzi NBP, a w stosunku do banków spółdzielczych przez bank zrzeszający, prowadzący ich rachunki bieżące. Wysokość odsetek stanowi dwukrotność oprocentowania kredytu lombardowego, obowiązującego w okresie, za który należą się odsetki. Odsetki, jakie mogą mieć do zapłacenia banki

⁷ M. Zalewska, *Rezerwy obowiązkowe barierą rozwoju polskich banków*, „Bank i Kredyt” nr 5, 1998, s. 41.

⁸ H. Gronkiewicz-Waltz, *Bank centralny – od gospodarki planowej do rynkowej*, Warszawa 1992, s. 109.

są duże. W ten sposób bank centralny chce zniechęcić banki do korzystania z rezerwy obowiązkowej.

Zgodnie z obowiązującymi regulacjami banki uzyskały możliwość nieodprowadzania części rezerwy obowiązkowej na rachunek w Narodowym Banku Polskim, lecz utrzymywania jej w kasie banku i krótkookresowego wykorzystywania w celu wyrównania płynności płatniczej⁹.

Omówione wyżej działania dotyczące zasad i trybu naliczania i utrzymywania przez banki rezerwy obowiązkowej uchwała Zarząd Narodowego Banku Polskiego.

5. STOPY REZERW OBOWIĄZKOWYCH W POLSCE I W UNII EUROPEJSKIEJ

Istotną sprawą jest również stopa rezerwy obowiązkowej. Jest ona ustalana przez Radę Polityki Pieniężnej. Stopa rezerwy obowiązkowej banków może być zróżnicowana ze względu na umowny okres przechowywania środków pieniężnych oraz rodzaj waluty. Suma rezerw obowiązkowych nie może przekroczyć:

- 30% sumy środków pieniężnych od wkładów na żądanie,
- 20% sumy środków pieniężnych od wkładów terminowych¹⁰.

Zarząd NBP może zwolnić bank z obowiązku utrzymywania rezerwy obowiązkowej w okresie realizacji programu postępowania naprawczego. Niektóre banki korzystają z tego przywileju również dzięki temu, że przejęły inne słabe banki.

Przy ustalaniu wysokości stopy rezerwy obowiązkowej stosuje się różne rozwiązania:

- jedna minimalna stopa rezerw obowiązkowych dla wszystkich wkładów i wszystkich banków lub
- różne stopy rezerw obowiązkowych, uzależnionych od rodzaju wkładu¹¹.

Kryterium zróżnicowania stóp procentowych rezerwy obowiązkowej zależy od:

- 1) terminu zobowiązań, a więc od tego, czy są to wkłady a vista, czy terminowe,
- 2) osoby właściciela, a więc od tego, czy są to wkłady osób fizycznych o charakterze oszczędności, czy wkłady osób prawnych,
- 3) wielkości wkładu, zwłaszcza wkładów a vista,
- 4) miejsca zamieszkania tych, którzy mają wkłady w banku¹².

⁹ W. Baka, *Bankowość centralna funkcje, metody, organizacja*, „Biblioteka Menedżera i Bankowca”, Warszawa 2001, s. 114.

¹⁰ Ustawa o NBP z 29 sierpnia 1997 r. (Dz. U. nr 140, poz. 938).

¹¹ *Podstawy ekonomii*, R. Milewski red., Warszawa 2000, s. 476.

¹² W. L. Jaworski, Z. Krzyżkiewicz, B. Kosiński, *Banki, rynek, operacje, polityka*, Warszawa 1998, s. 67.

Do 29 września 1999 r. obowiązywały następujące stawki rezerwy obowiązkowej: 20% od depozytów płatnych na każde żądanie, 11% od terminowych depozytów złotych oraz 5% od depozytów walutowych zarówno terminowych, jak i płatnych na każde żądanie¹³. Od 30 września 1999 r. stopa rezerwy obowiązkowej została obniżona do 5% dla wszystkich rodzajów depozytów¹⁴. Banki jednocześnie mogły utrzymać w formie zapasu gotówki w swoich kasach do 10% wymaganej rezerwy. Obniżenie stopy mogło spowodować zwiększenie płynności finansowej banków, aby temu zapobiec, banki zostały zobowiązane do objęcia obligacji wyemitowanych przez NBP.

W grudniu 2001 r. podjęto uchwałę, która obniżyła stopę rezerwy obowiązkowej z 5% do 4,5% przy jednoczesnym wyłączeniu możliwości utrzymania do 10% wymaganej rezerwy w formie gotówki w kasach banków¹⁵.

1 października 2003 r. weszła w życie uchwała Rady Polityki Pieniężnej w sprawie rezerwy obowiązkowej banków, która obniżyła ją do poziomu 3,5%¹⁶.

Pod koniec sierpnia 2003 r. Zarząd NBP przyjął nową uchwałę w sprawie zasad trybu naliczania i utrzymania przez banki rezerwy obowiązkowej. Uchwała ta pozwala każdemu bankowi pomniejszyć kwotę odprowadzanej rezerwy o równowartość 500 tys. euro¹⁷. Jako porównanie – w Unii Europejskiej każdy bank może obniżyć kwotę naliczonej rezerwy obowiązkowej od depozytów o 100 tys. euro.

Największe banki, w których zgromadzone są depozyty o największej wartości, tylko nieznacznie odczuwają wpływ nowych przepisów. Uchwała ma ogromne znaczenie dla instytucji najmniejszych, przede wszystkim dla sektora spółdzielczego. Zdaniem dyr. Trzecińskiej możliwość odliczenia spowoduje, że rezerwy od depozytów w ogóle przestanie odprowadzać ponad 80% banków spółdzielczych¹⁸.

Poziom rezerwy obowiązkowej w Polsce w porównaniu z innymi krajami Unii Europejskiej jest wysoki. Maksymalne wskaźniki takich rezerw nie przekraczają 5%. I tak, we Francji stopa rezerw obowiązkowych wynosi zaledwie 1% dla depozytów a vista i 0,5% dla depozytów terminowych; w Niemczech maksymalny wskaźnik rezerwy obowiązkowej kształtuje się na poziomie 2%, a dla wkładów oszczędnościowych nawet na poziomie 1,5%, w Hiszpanii jednolita dla wszystkich rodzajów depozytów stopa rezerwy wynosi 2%¹⁹.

¹³ Dz. Urz. NBP nr 4 z 24 marca 1998 r., poz. 7.

¹⁴ Dz. Urz. NBP nr 15 z 22 lipca 1999 r., poz. 24.

¹⁵ Dz. Urz. NBP nr 23 z 27 grudnia 2001 r., poz. 48.

¹⁶ Dz. Urz. NBP nr 17 z 1 października 2003 r., poz. 28.

¹⁷ Dz. Urz. NBP nr 14 z 28 sierpnia 2003 r., poz. 22.

¹⁸ Trzecińska, *Najbardziej skorzystają spółdzielcy*, „Rzeczpospolita”, 5 IX 2003, s. B7.

¹⁹ A. Mikłaszewicz, *W poszukiwaniu straconego czasu*, „Prawo i Gospodarka”, 24 IX 1998, s. 9.

6. GOSPODARCZE SKUTKI ZMIAN REZERWY OBOWIĄZKOWEJ BANKÓW

Obecnie w Polsce mamy do czynienia z tendencją zmniejszania rezerwy obowiązkowej. Zmniejszenie tej stopy powoduje następujące efekty w sektorze bankowym:

- stwarza możliwości ekspansji kredytowej banków,
- zwiększa potencjalne zyski banków komercyjnych ze względu na podwyższenie rozmiarów kredytu.

Efekty te powodują, że podaż pieniądza w obiegu rośnie. Zwiększone możliwości kredytowe banków powodują, że rosną dochody oraz popyt przedsiębiorstw i gospodarstw domowych. Prowadzi to do wzrostu aktywności gospodarczej.

Warto również zwrócić uwagę, że w przypadku, gdy stopa rezerwy obowiązkowej wzrasta, wywołuje ona zupełnie odmienne efekty w sektorze bankowym. Należą do nich:

- ograniczenie możliwości ekspansji kredytowej banków,
- obniżenie potencjalnych zysków banków komercyjnych,
- mobilizowanie banków komercyjnych do ściągania wierzytelności od dłużników,
- zachęcanie banków komercyjnych do sprzedaży papierów wartościowych w celu uzupełnienia rezerw obowiązkowych.

Powyższe działania prowadzą do zmniejszenia dopływu pieniądza do przedsiębiorstw i gospodarstw domowych, powodują ograniczenie wydatków inwestycyjnych i konsumpcyjnych, co prowadzi do spadku aktywności gospodarczej.

Oddziaływanie na podaż pieniądza poprzez zmianę stopy rezerw obowiązkowych jest instrumentem wpływającym na wszystkie banki komercyjne jednocześnie i z jednakowym natężeniem. Jest to zaleta, ale zarazem wada tego instrumentu. Oddziałuje on bowiem w jednakowym stopniu na banki zarówno o wysokim, jak i o niskim stopniu płynności. Słabością oddziaływania na procesy gospodarcze poprzez zmiany rezerw obowiązkowych jest także powolność działania tego instrumentu. Zmiany takie nie mogą być przeprowadzone z dnia na dzień. Zazwyczaj o zmianach stopy rezerw obowiązkowych banki informuje się z dużym wyprzedzeniem, aby mogły dostosować się do nowego limitu. Jest to więc instrument o charakterze długofalowym²⁰.

7. KONIECZNOŚĆ DOSTOSOWANIA SYSTEMU REZERW OBOWIĄZKOWYCH W POLSCE DO STANDARDÓW UNII EUROPEJSKIEJ

Rezerwa obowiązkowa jest instrumentem, który oddziałuje na wszystkie banki jednocześnie i z takim samym natężeniem. Taki sposób oddziaływania należy trak-

²⁰ *Elementarne zagadnienia...*, s. 352.

tować jako zaletę i zarazem jako wadę, ponieważ dotyczy on w jednakowym stopniu banków o wysokim i o niskim stopniu płynności. Wadą oddziaływania rezerwy obowiązkowej jest również powolność działania tego instrumentu.

System rezerwy obowiązkowej w Polsce wymaga pewnych zmian, które mają na celu dostosowanie parametrów rezerwy obowiązkowej do standardów panujących w Unii Europejskiej. Do podstawowych zmian należy zaliczyć:

- redukcję stopy obowiązkowej do 2%,
- wprowadzenie oprocentowania środków utrzymywanych przez banki na rachunku rezerwy obowiązkowej,
- zmianę sposobu naliczania rezerwy – na podstawie stanu określonych pasywów z ostatniego dnia miesiąca,
- likwidację możliwości utrzymania części rezerwy obowiązkowej w formie gotówki w kasie banku,
- zmianę okresu utrzymywania rezerwy,
- wyłączenie z podstawy naliczania rezerwy obowiązkowej depozytów z terminem zapadalności dwu lat.

ZAKOŃCZENIE

W artykule przedstawiono regulacje dotyczące rezerwy obowiązkowej banków na gruncie polskiej bankowości. Regulacje zostały ukazane na podstawie głównych dokumentów, które regulują funkcjonowanie rezerwy obowiązkowej banków w Polsce. Zaliczamy do nich: Ustawę o Narodowym Banku Polskim z 1997 r., uchwałę nr 64/2001 i 24/2003 Zarządu NBP ustalającą zasady i tryb naliczania i utrzymywania przez banki rezerwy obowiązkowej oraz uchwałę nr 14/2003 Rady Polityki Pieniężnej dotyczącą stopy rezerwy obowiązkowej. Artykuł zawiera dane dotyczące rezerw obowiązkowych w krajach Unii Europejskiej.

W zakończeniu zaprezentowana jest lista zmian, jakie należy wprowadzić, aby dostosować parametry rezerwy obowiązkowej do standardów panujących w Unii Europejskiej.

Nota o Autorze: mgr inż. **IRENEUSZ KRAŚ**, absolwent Wydziału Handlu i Spółdzielczości Akademii Rolniczej w Rzeszowie, obecnie doktorant na Wydziale Nauk Historycznych i Społecznych UKSW w Warszawie.

Słowa kluczowe: rezerwy obowiązkowe, system bankowy, makroekonomia.